

VYBRANÉ ASPEKTY DORÁBANIA A KONZUMÁCIE VÍNA V STREDOVEKOM MESTSKOM PRÁVE (NA ÚZEMÍ DNEŠNÉHO SLOVENSKA)¹

ŽOFIA LYSÁ

LYSÁ, Žofia. Selected aspects of production and consumption of wine in medieval municipal law (in the territory of today's Slovakia). *Historický časopis*, 2023, 71, 4, pp. 689-708, Bratislava.

Municipal law can be defined as all law relating to towns: it is a set of legal norms that regulated the relationship of townspeople to the monarch and regional institutions, as well as the citizen to citizen relations. It was about all the law to which the citizens were subject or governed themselves. From the point of view of sources of law, municipal law includes all forms – privileges, decrees (laws), but also autonomous statutes and custom. The basis of the study is the sources of municipal law in the narrower sense of the word, namely the area of law within the competence of municipal authorities that regulated relations within the city. It uses sources of law created in the environment of medieval cities (law books of the cities of Bratislava and Buda, *Codex tavernicalis* and indirectly also reports from courts), which allow a glimpse into the daily life of medieval citizens. The contribution will focus on two aspects of the presence of alcohol in the life of a medieval person. What role did drunkenness/sobriety play in the judicial process, both in relation to the decision-making processes of the court itself, and in relation to offenses by defendants or victims (mitigating circumstance, full awareness for committing the act). The second aspect captured in municipal law is the disputes and rules regulating the relations between citizens and winegrowers, which colourfully portray the daily life associated with the finishing and bottling of wine.

Keywords: Municipal law. Middle Ages. Viticulture. Alcohol. Torts.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.7>

Mestské právo možno všeobecne definovať ako všetko právo týkajúce sa miest, čiže súhrn právnych noriem, ktoré upravovali jednak vzťah mešťanov k panovníkovi a krajinským inštitúciám, jednak aj pomer mešťana k mešťanovi.² Išlo

1 Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0089/20: *Štúdie k životospráve stredovekého človeka. Alkoholické nápoje ako kultúrno-historický fenomén*, riešeného v Historickom ústave SAV. Štúdia bola podporená APVV 19-0131: *Ars moriendi. Fenomén smrti v stredovekom Uhorsku*.

2 KEJŘ. *Vznik městského zřízení*. Praha 1998, s. 138-139; LEHOTSKÁ. Vývoj městského práva na Slovensku. In *Sborník FFUK Historica*, 1959, roč. 10, s. 77. Podobne ako Lehotská

o všetko právo, ktorému mešťania podliehali a ktorým sa spravovali. Z hľadiska prameňov práva zahŕňa teda mestské právo všetky formy – privilégia, dekréty (zákony), ale aj autonómne štatúty a obyčaj.³ V užšom zmysle slova možno pod mestským právom rozumieť len okruh práva v kompetencii mestských orgánov (teda nie komplex práv upravujúcich postavenie mesta navonok) – najmä v oblasti súkromného, trestného, procesného práva a výkonnej právomoci.⁴ Typickým znakom mestského práva v stredoveku je jeho výrazný partikularizmus,⁵ pretože právo jednotlivých miest sa odlišovalo, hoci v princípe vychádzalo buď z magdeburského, alebo norimberského právneho okruhu. Až v 15. storočí prebiehal proces unifikácie práva napríklad na báze vznikajúcich mestských spoločenstiev, ktoré vydávali spoločné štatúty a zbierky práva.⁶ Právne pamiatky vytvorené v prostredí stredovekých miest (predovšetkým právne knihy, štatúty a zápisy zo súdov) umožňujú nazrieť do každodenného života stredovekých mešťanov.

Vo svojom príspevku sa zameriam na dva aspekty prítomnosti alkoholu v živote stredovekého človeka v mestskom prostredí, ktoré z prameňov vyvstávajú. Akú úlohu zohrávala opitosť/striednosť v procese súdneho konania, a to tak vo vzťahu k rozhodovacím procesom samotného súdu, ako aj vo vzťahu k deliktom zo strany žalovaných či poškodených. Druhým aspektom vynárajúcim sa v mestskom práve sú spory a pravidlá upravujúce vzťahy mešťanov vinohradníkov, ktoré pestro vykresľujú každodenný život spojený s dorábaním a čapovaním vína.

Základný pramenný materiál pre túto štúdiu tvoria právne pamiatky ako Kódex tavernického práva, právne zbierky mesta Bratislavy či Budína, ktoré poskytujú pestrý obraz o živote v prostredí mesta.⁷ Z hľadiska dejín vinohradníctva je kľúčový predovšetkým Kódex tavernického práva. Tým sa riadilo 8 slobodných kráľovských miest (Budín, Pešť, Košice, Bratislava, Trnava, Bardejov, Prešov, Šopron), ktorých najvyššou odvolacou súdnou inštanciou bol súd hlavného ta-

definuje mestské právo aj František Hoffman: „*Mestské právo je súbor obyčajových alebo zákonných ustanovení, ktoré sa týkali mesta ako celku aj jeho obyvateľov, boli zaručované mestskou vrchnosťou (v uhorskom prostredí panovníkom), uplatňované mestskými orgánmi a užívané obyvateľmi vo veciach verejných aj súkromných.*“ HOFFMANN. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, s. 394.

- 3 KLUKNAVSKÁ a GÁBRIŠ. Mestské právo ako dynamický prvok vývoja práva v Uhorsku. In MALÝ a ŠOUŠA jr., eds. *Městské právo ve střední Evropě*. Praha 2013, s. 266.
- 4 KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 139.
- 5 HOFFMAN, *Středověké město*, s. 394.
- 6 Napríklad zbierka spišského práva tzv. *Zipser Wilkür*, zbierka práva siedmich hornouhorských banských miest či Kódex tavernického práva atď.
- 7 Privilégia, daňové a vinohradnícke súpisy boli v historiografii dostatočne spracované. Poskytujú informácie hospodárskeho charakteru. Obchodné a ekonomické aspekty dejín vinohradníctva sú v tejto štúdii vynechané.

verníka.⁸ Keďže viaceré tavernické mestá vynikali pestovaním viniča, čo vyplývalo z priaznivých prírodných podmienok, právna zbierka tavernického práva prirodzene riešila otázku úpravy vzťahov v oblasti pestovania, dorábania či predaja vína. Na dokreslenie prehľadu o vinohradníckom práve v stredoveku využíva štúdiá aj novoveké vinohradnícke štatúty zo západného Slovenska, ktoré sa síce zachovali až z obdobia novoveku (16. storočie a neskôr), no vychádzali zo stredovekého vinohradníckeho práva mesta Bratislavy s preukázateľnou kontinuitou do novoveku.

Pitie vína v mestskom práve

„Er sol masshabn In alln dingn, Vnd auch messig sein an Essn vnd an trinkhen.“

„Musí vo všetkom poznať a dodržiavať mieru, a taktiež musí byť striedmy v jedení a pití“

Tak znie ustanovenie zákonného článku *Bratislavskej právnej knihy* (15. storočie), popisujúcej v jednej pasáži ideálne vlastnosti, ktorými sa má vyznačovať každý richtár, mešťanosta a prísažný člen rady, ako aj hovorca (vonkajšej rady). Zachytáva stredoveký kódex cností mestských funkcionárov, ktoré mali byť predpokladom rešpektu voči nim od celej civitas. Prvoradým atribútom sú bohabojnosť, múdrosť a spravodlivosť. Ako druhá v poradí nasleduje striedmosť/umiernenosť – a to aj v jedení a pití.⁹

Požiadavka na umiernenosť mestských funkcionárov sa v rôznych variantoch opakuje v mestskom práve, napríklad pri ustanoveniach týkajúcich sa praxe – čiže priebehu súdneho konania na mestskom súde. Podľa bratislavského mestského práva nesmeli členovia mestskej rady počas zasadnutí jesť ani piť, museli mať slušné oblečenie a kurióznym je ustanovenie o klebetení, podľa ktorého mali byť vylúčení tí z nich, ktorí by žene prezradili, o čom sa rokovalo.¹⁰ Samotné súdne pojednávanie začínalo prisahami sporových strán, ktorými sa za-

8 SZEGHYOVÁ. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava 2016, s. 32.

9 „It. Das sol sein aines Jeden Richter, Burgermeister vnd der geschworen des Ratts auch der vorsprechn weystumb als hernach geschriben stett. Das Erst, er sol Got forchtig sein In allem sein thun, Vnd versteen den weistumb vnd gerechtikaitt. Das ander, Er sol masshabn In alln dingn, Vnd auch messig sein an Essn vnd an trinkhen...“ . Pozsony város joga, a középkorban. Budapest 1894; čl. č. 153, s. 412. Preklad podľa SEGEŠ. *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Bratislava 2005, s. 39.

10 Citované podľa KLUKNAVSKÁ a GÁBRIŠ, *Mestské právo*, s. 272. Pozri tiež *Monumenta Hungariae Juridico-Historica. Corpus Statutorum, Tom. IV. Pars 2: Statuta et articuli municipiorum Hungariae cis Danubianorum*. KOLOSVÁRY a ÓVÁRI, eds. Budapest 1890, s. 16.

väzovali vypovedať v prospech práva a spravodlivosti. Jednotlivé stránky sporu následne vyslovovali svoje postoje v spore,¹¹ ku ktorým mal richtár spolu s prísaznými nachádzať a vyslovovať ortiel (*Urteil*), čiže čiastkové súdne výroky, resp. rozhodnutia, ktoré posúvali proces vpred. Nepochybne aj preto mali byť tieto výroky vyslovené pri plnom vedomí a s jasnou mysl'ou. Aj v zápise *Žilinskej mestskej knihy* sa v jednom z ustanovení dozvedáme, že počas súdneho pojednávania „majú prísazní sedieť, nesmú jesť a piť a nesmú mať pri sebe žiadne zbrane a hľadať ortiel majú pre každého“. ¹² Pohostenie počas súdneho konania mohlo prípadne zvädzať sporové strany aj k istej forme uplácania. Bratislavské mestské právo explicitne zakazovalo richtárom, aby sa lakomili za úplatkami a darmi,¹³ čo bolo neraz v praxi porušované. Ukazuje to prípad bývalého richtára mesta Bratislavy Ulricha Rauchenwartera, ktorý sa podľa sťažnosti celej bratislavskej mestskej obce na čele s richtárom a prísaznými z roku 1413 okrem závažnej sprenevery mestských peňazí dopustil aj neprístožnosť na mestskom súde, kde znevažoval prísazných karhavými, nezvyčajnými a zakázanými slovami (*verpotten worten*), vyvolával nepokoje a rozbroje na sv. Juraja okolo voľby nového richtára; a podľa sťažností spolumešťanov dostával tiež dary a (dal sa pozývať na) hostiny (pitky) od niektorých obchodníkov, aby potom tí o to opovážlivejšie mohli vyvážať kone.¹⁴

Nevyhnutnosť byť triezvým na mestskom súde vyplývala aj z faktu, že súdny proces v stredovekom práve mal množstvo formálnych procesných postupov, ktorých nedodržanie mohlo znamenať prehru celého sporu. Medzi dôkaznými prostriedkami hrali hlavnú úlohu prísaha sporných strán a prísaha svedkov. Prísaha bola v stredovekom mestskom práve najrozšírenejší aj naj dôveryhodnejší dôkazný prostriedok. Prísaha mala charakter obradného uistenia o pravde. Jej formálne prevedenie malo veľkú právnu silu, pričom nepresnosť vykonania prísahy – či už miernym skomolením textu, alebo neprávne vykonaným gestom – mohla spôsobiť závažné dôsledky, niekedy aj prehru v spore. Preto si mešťania neraz určovali zástupcov, tzv. orátorov, ktorí vykonali prísahu alebo výpoveď za nich:

-
- 11 FLODR. *Brnenské městské právo: Zakladatelské období (– 1359)*. Brno 2001, s. 375.
- 12 „Wo man dinget, do schullen dy schepphen siczende und vastende vrtayl vinden vber iclichen man ane wofen.“ *Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe*. PAPONOVÁ, ed. Bratislava 2014, čl. č. 366, s. 255.
- 13 „Das acht, er sol nicht geytig sein nach der gabe vnd geniget beden.“, *Pozsony város joga*, čl. č. 153, s. 412.
- 14 Originál Archív mesta Bratislavy, listina č. 824.; Preklad BARTL, DVOŘÁKOVÁ, LUKAČKA et al. *Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V*. Bratislava 2001, č. 77, s. 174-175. Pozri tiež: BARTL. Nepokoje v Bratislave v dobe richtára Ulricha Rauchenwartera na začiatku 15. storočia. In *Historické štúdie*, 2016, roč. 50, s. 15.

„Ked' príde pred súd taký človek, ktorý nevie, alebo nechce viesť svoju vlastnú reč, ale požiada iného úctyhodného muža, aby predniesol jeho reč a richtár sa potom opýta: Sú to tvoje slová, ktoré tento hovorí za teba? Ak odpovie áno, to je moja reč, taká reč je platná.“¹⁵

Triezvosť členov mestského súdu (richtára a prisažných), ako aj stránok sporu, svedkov či spoluprisažníkov bola základným predpokladom, aby formálna stránka súdneho konania prebehla podľa pravidiel. Aké dôsledky mala opitosť na právne úkony? Niekedy dochádzalo v podnapitom stave ku konaniu s vážnymi následkami (napríklad predaj či darovanie majetku) alebo k deliktom (konanie v rozpore s právom), spomedzi ktorých mali niektoré aj podobu závažného zločinu. Hranica medzi stredovekým trestným právom a zodpovednosťou za spôsobenú škodu bola v stredovekom mestskom práve nejasná,¹⁶ preto pod termín delikt spadala pestrá zmes priestupkov aj trestných činov.

Prístup mestského práva ku konaniu v stave opitosti uvádza jeden z prípadov Právnej knihy mesta Brno (1. polovica 14. storočia).¹⁷ Spomína istého mešťana v Uherskom Brode, ktorý prenechal opitý v krčme za noci v prítomnosti dvoch prisažných mešťanov svoj hnutelný aj nehnuteľný majetok.

„Ked' však ráno zaprel tento prevod, keďže (ako uviedol) bol v stave opitosti a nemajúc triezvy rozum; a prisažní to dosvedčili, žiadali protistranu, či sa prenechaného pozemku nevzdá pred sudcom/richtárom.“¹⁸

Prevod majetku napokon nebol uznaný z viacerých dôvodov. Právna kniha mesta Brna argumentuje základným pravidlom, totiž že právne úkony majú prebiehať len počas dňa.¹⁹ V mestskom práve išlo o dôležitú procesnú podmienku, ktorá pramenila ešte v starobylej rímskej a germánskej zásade, aby sa všetky súdne záležitosti konali počas astrálneho dňa. Podobne to predpisovalo aj mestské právo Bratislavy, kde mal žalobca vysloviť predvoláciu žalobu protistrane

15 *Kodex der Stadt- und Berg-Rechtes von Schemnitz*. VOZÁR, ed., čl. č. 33, s. 47.

16 LYSÝ. Na ceste za zločinom v dejinách vojnového Moravy a arpadovského Uhorska. In *Forum Historiae*, 2022, roč. 16, č. 2, s. 2 [online].

17 Príklad z Právnej knihy mesta Brna je jedinečným právnym výkladom svojho druhu. Hoci sa podobný príklad z územia Uhorska nezachoval, racionálne riešenie prípadu a blízke kontakty mešťanov Brna, Bratislavy a Viedne predpokladajú aj vzájomné normatívne pôsobenie.

18 *„In Broda Hungaricali civis quidam ebrius existens in thaberna noctis tempore coram duobus iuratis bona, que habebat, mobilia et imobilia alteri resignavit. Mane vero facto, cum de hoc negaret et iurati, quia in ebrietate usum rationis non habens hoc fecisset, testarentur, quesitum est ab adversario, utrum in possessionem bonorum sibi resignatorum non sit per iudicem mittendus.“* FLODR. *Právni kniha města Brna*. Brno 1990, č. 323, s. 253.

19 *... quod actus iudicarii, precipue tamen in causis civilibus, puta contractibus, vendicionibus, empcionibus et consimilibus, diurno tempore sunt habendi...*“ FLODR, *Právni kniha města Brna*, č. 323, s. 253; FLODR, *Brnenské městské právo*, s. 216.

dvakrát – prvýkrát v nedeľu za svitu slnka, a to „z očí do očí“ žalovanému, a druhýkrát v utorok pred západom slnka.²⁰ Brnenské mestské právo však v prípade mešťana z Uherského Brodu pokračuje aj ďalším zdôvodnením anulovania. Podrobnou právnou analýzou činov konaných v opitosti podáva dôsledný výklad práva, prečo nemá byť prenechanie majetku uznané. Právna kniha mesta Brna totiž uvádza:

„Odkial’ pochádza v práve neúčinnosť spomínaného zrieknutia sa (majetku) v opitosti za noci? Zásada práva totiž hovorí: čokoľvek (človek) vo vášni prchkosti/hnevu alebo vykoná alebo povie, nie je platné skôr, než sa dá na vedomie sudcovi. Opitý však, ani rozhnevaný, sa nemá ukazovať pred oči sudcu. Iné ustanovenie práva totiž hovorí, že: všetko, čo má byť vykonané na základe rozhodnutia vôle, môže byť dosiahnuté iba prostredníctvom skutočného a spoľahlivého vedomia (vera et certa scientia). Ale opilec robí, čo robí bez spoľahlivého/jasného vedomia. V záväzkoch (In obligationibus), ktoré sa však rodia z bezprávia, to platí inak. Ak opilec spôsobí zabitie človeka alebo krádež, tohoto opilca to neospravedľuje.“²¹

Spomínajú sa tu teda dva druhy záväzku (*obligatio*): jedným typom záväzku je zmluva (ústne uzatvorená dohoda o prevedení majetku) a druhý pramení z deliktu – v tomto prípade je záväzkom napr. trest/pokuta vyplývajúca obžalovanému z trestného činu, ktorý vykonal. Kým prvý právny úkon neprebehol pri jasnom vedomí, čo môže byť príčinou jeho neplatnosti, v druhom prípade (trestného činu) musí niesť opilec plnú zodpovednosť za delikt, ktorý spôsobil. Aj stredoveké mestské právo teda odlišovalo to, čo by sme dnes nazvali konanie opitého podľa občianskeho práva, ktoré môže byť dôvodom neplatnosti (aj v dnešnom súdnom konaní by sa dala takáto zmluva namietnuť) a konanie opitého z hľadiska deliktuálnej zodpovednosti (trestného práva), v ktorom je páchatel’ plne zodpovedný za svoj čin.

Zločiny v stave opitosti zaznamenávajú z času na čas aj súdne záznamy miest, no nemožno dôjsť k záveru, že by bol stav nadmerného požitia alkoholu

20 *„Item am Erstn, alle gesessn Leutt due hie zw prespurkh gesessn sein, sulln ainer den andern fur recht pietn: und das erst verpott sol geschehn am suntag bey scheynender sun. Und man sol das furpott dem gesessn man under seine augn sagn. Und das ander furpott sol geschehn pey, oder zw wissn thun am Eritag zw nacht.“*, Pozsony város joga, čl. č. 1, s. 376-377.

21 *„Unde dicta resignacio ab ebrio facta de nocte tamquam inefficax de iure non precedit. Dicit enim regulaiurus: Quitquit calore iracundie vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverancia apparuerit iudici animi fuisse. Ebrius autem sicut et iratusanimi iudicium habere non videtur. Item alia regula iurus dicit: In totum omniaque animi destinatione agenda sunt, non nisi vera et certa sciencia perficipossunt. Sed ebrius sine certa sciencia agit, que facit. In obligationibus autem, que ex maleficio nascuntur, aliud est. Unde si ebrius homicidium vel furtum committit, ipsum ebrietas non excusat.“* FLODR, Právni kniha města Brna, čl. č. 323, s. 253.

poľahčujúcou okolnosťou. Jasnejšie kontúry rozlišovania medzi vraždou a zabitím boli vidieť až od 15. storočia,²² hoci toto delenie nebolo v uhorskom práve nové. Úmyselnú vraždu (*mutwilligen mordern*) spomína aj *Bratislavská právna kniha*,²³ v súdnej praxi sa však neuplatňoval rozdiel v posudzovaní/trestaní medzi úmyselnou vraždou a neúmyselným zabitím (kam by mohlo spadať aj zabitie v stave opitosti). Prípad hrčiara Stanislava z ranonovovekých Košíc, ktorý v opitosti prebodol nožom svoju manželku, predstavoval skôr výnimku. Hrnčiar bol súdený za paricídium (vraždu príbuzného) a podľa tavernického práva (článok č. 39) mal byť za vraždu manželky potupne priviazaný o konský chvost, vláčený mestom k popravisku a sťatý. Niekedy bolo alternatívou na ceste k popravisku trhanie trestaného kliešťami. Hrnčiarovi Stanislavovi bol však trest zmiernený a „na výstrahu iným opitým“ ho minula potupná cesta k pranieru – bol „len“ sťatý.²⁴

Prostredie krčmy a opilstvo boli, pochopiteľne, rizikovými faktormi pre kumuláciu zločinu. *Bratislavská kniha trestov (Achtbuch der Stadt Presburg)* uvádza prípad z roku 1436, ktorý podrobne popísal Martin Štefánik. Skupina piatich robotníkov z kameňolomu a horských pastierov sa pohádala v podnapitom stave s krčmárom Martinom Pernhertlom. Šarvátka by pravdepodobne skončila vraždou, keby krčmára nezachránil sluha.²⁵ Po desiatej hodine večer sa dožadovali od krčmára, aby im ďalej nalieval víno, čo bolo zakázané. Hrali taktiež kocky, napriek tomu, že hra bola zakázaná cisárom Žigmundom aj mestom Bratislava. Privolaný kat so svojimi pomocníkmi ich nedokázal spacifikovať a opití výtržníci sa vzpierali zatknutiu. Až nočná stráž obchádzkárrov (tzv. *tzirker*) dokázala bandu spaficikovať. Aktéri všetko pri vyšetrovaní priznali. Za nerešpektovanie zákazu hazardnej hry, napadnutie krčmára a odpor pri zatýkaní im hrozil relatívne vysoký trest, no keďže sa za násilníkov zaručilo 9 ctíhodných mešťanov, súd ich postihol len trestom vypovedania z mesta. Krčmy a hostince boli dobrou prí-

22 ŠTEFÁNIK. Kriminalität im mittelalterlichen Preßburg. Achtbuch: Das erste mittelalterliche Gerichtsbuch der Stadt Bratislava-Preßburg aus den Jahren 1435-1519. In *Wiener Geschichtsblätter*, 2010, roč. 65, č. 1, s. 49.

23 „Item, den hernoch geschribn ist der Rat versagt: mutwilligen mordern. Eprechern, wittebern die nit heiradtn wolln, wer ain falschen aid swert, wer aus dem haimlichen rat gesagt hat sein hausfrawn oder freundten, und des vberweisst wurde.“, *Pozsony város joga*, čl. č. 63, s. 394; ŠTEFÁNIK, Kriminalität im mittelalterlichen Preßburg, s. 49.

24 PAPÁČ. Maleficz. *Ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí*. Poprad 2019, s. 117. Záznam sa nachádza v knihe súdnych zápisov (*Protocollum iudicia et poenas malefactorum ac sceleratorum ab anno 1556 usque 1608 incyle*) uloženéj v Archíve mesta Košice.

25 „Da furen sie auf und wolten in der mort habn wer sein knecht nicht gewesen.“ Citované podľa ŠTEFÁNIK. *Bratislavská kniha hrdelných rozsudkov z rokov 1435 – 1519*. Diplomová práca. Bratislava 1997, s. 38. Vladimír Segeš uvádza, že išlo o kopáčov viníc. SEGEŠ, *Prešporský pitaval*, s. 158-160. Originál knihy *Achtbuch* sa nachádza v Archíve mesta Bratislavy.

ležitosťou aj pre zlodejov. Podľa knihy *Achtbuch* sa pred bratislavským súdom priznal kováč Henrich z Ulmu, že istému kupcovi ukradol zo spálne v hostinci v Regensburgu až 40 zlatých, kým poškodený spal.²⁶

Iný prípad *Achtbuchu* z 20. júna 1437 popísal Vladimír Segeš. Prípad sa týkal akéhosi Jána, ktorý v Kerlburgu (Rusovciach) v Meidleinovom hostinci zabil istého Ambróza a ďalej priznal, že bol falošným hráčom kociek, pričom používal v hre aj falošné mince z nepravého striebra. Bol súčasťou väčšej skupiny, ktorá oberala po krčmách ľudí o peniaze. V rámci tohto prípadu sa spomína aj akýsi Henrich Paderknecht (kúpeľník) z Viedenského Nového mesta, ktorý pod búdou čapoval malváziové víno na jarmokoch, a jeho kumpán Kristián, pričom stánkový predaj im slúžil na úschovu a predaj kradnutých vecí.²⁷ Aj prípad z roku 1510 sa pravdepodobne odohral v hostinci. Lúpežný vrah a podpaľač Winter Sauchlaher vo svojom priznaní vypovedal, že v Rači zavraždil so svojimi spoločníkmi naraz ďalších štyroch ľudí, troch mužov a jednu ženu. Odohralo sa to potom, ako vstúpili k Voglerovi (zrejme krčmárovi) a chceli si dať víno.²⁸ Alkohol zohral pravdepodobne rolu aj pri košickej vražde Antona Kupaia zo Sokola, ktorého bodol nožom istý Peter Malczkar z Trebejova. Kniha súdnych zápisov uvádza, že vražda sa odohrala neďaleko krčmy pri Hornej bráne v Košiciach a dosvedčili ju 4 svedkovia. Vrah bol odsúdený na sťatie hlavy, keďže – ako zdôvodnila mestská rada v zápise – „*prelial nevinnú krv*“. Je možné, že išlo o nevinne vzniknutú šarvátku pod vplyvom alkoholu.²⁹

Začiatkom novoveku už trestné právo začalo viac rozlišovať medzi úmyslom vraždy a neúmyselným zabitím, v rámci ktorého býva spomínaný alkohol len ojedinele. Ten úradoval aj v Košiciach v prípade Gregora Agiagyssyho, ktorý počas nočnej služby na mestskej bráne v opitosti zabil pešiaka kráľovského vojska a obvinili ho z vraždy. Po prihovore manželky a detí ho prepustili s povinnosťou platby odškodného.³⁰ Inokedy sa opitosť spomína na strane obete – napríklad v jednom z prípadov bol obvinený zo zabitia mlynár, no poľahčujúcou okolnosťou bol fakt, že jeho obeť pod vplyvom alkoholu spadla pod mlynské koleso.³¹

Pestovanie vína v mestskom práve

Okrem trestných činov v opitosti či v krčmách mestské právo upravovalo predovšetkým každodenný život súvisiaci s dorábaním vína a jeho čapovaním.

26 ŠTEFÁNIK, *Bratislavská kniha*, s. 43.

27 Prípad opisuje SEGEŠ, *Prešporský pitaval*, s. 164-166. Porovnaj ŠTEFÁNIK, *Kriminalität im mittelalterlichen Preßburg*, s. 55.

28 ŠTEFÁNIK, *Bratislavská kniha*, s. 37.

29 Prípad uvádza PAPÁČ, *Maleficz*, s. 113.

30 „...*conmilitem peditem regium in civitate porta servientum ebrius inter fecerat tempore nocturno in platea Sclavorum...*“ Citované podľa PAPÁČ, *Maleficz*, s. 121.

31 PAPÁČ, *Maleficz*, s. 124.

Zvyklosti vinohradníckeho roka a odvádzanie dávok z vinohradov mimo mestského chotára môžeme pozorovať na príklade Devína, kde vlastnili vinohrady napr. mešťania z Hainbugu, ale aj Bratislavčania. Listina župana Šimona z roku 1353 upravuje platby za vinohrady, pričom popisuje zvyklosti vinohradníckeho roka, ako aj termíny a výšku odvádzaných poplatkov za vinohrady. Prvá dávka vo výške 40 denárov za vinicu sa odvádzala na začiatku sezóny „*ked' sa vinohrad strihal a okopával*“, následne „*v čase oberania viníc počas oberačky*“ sa malo platiť za jeden vinohrad 80 denárov a táto dávka sa nazývala host'ovská (*quod donum hospitum vulgo nuncupatur*). Po oberačke vo vinici sa zaplatila daň, ktorá sa ľudovo nazývala *hôrne* (*peregrecht = Bergrecht*). Ako spomína listina, „*...vtedy čokoľvek iné by sa urodilo (okrem hrozna), z toho sú povinní vydať, pričom výbercovia daní sa nemajú opovážiť odmietnuť*“. Navyše má každý zaplatiť z vinice 8 denárov a 2 denáre ako pozemkovú daň (*terragium*).³² Pri vývoze vína do Rakúska bolo potrebné odvieť desiatok vo výške jeden okov z každých desiatich okovov vína. Desiatok mal byť odvádzaný v súdku a výbercovia dane ho nemali odmietnuť. Každý sud akejkoľvek veľkosti mal byť zmeraný (podľa bratislavských okovov) a následne označený pečaťou, za ktorú sa platili 4 denáre.³³

V listine spomínaný *peregrecht* tvoril základ vinohradníckeho práva. Názov je odvodený z pojmu vinohradníckej hory (v latinských prameňoch označovaná ako *mons, mons cum vineis, vineae montis*, nemecky *Gepirg, Weinberg* (z toho slov. *Perec, Pereg, Perecky poradek*), ktorá ležala mimo poplužia, bola zväčša ohraničená kamenistou fortifikáciou a zahŕňala viacero vinohradov a vinohradníkov, ktorí podliehali spoločnému poriadku/právu.³⁴ Z pojmu vinohradníckej/

32 „... *ut primo tempore putacionis seu rastracionis vinearum quilibet post vrceum unum debeat dare quadraginta denarios et non plus; tempore vero colleccionis vinearum, videlicet in vindemio quilibet post unum vrceum debeat dare octuaginta denarios et non plus, quod donum hospitum vulgo nuncupatur. Vineis autem ipsorum collectis volenetes expedire terragium, quod vulgariter peregrecht dicitur, tunc quitquam in propria cultura ipsis ex creverit, illud expediend [...] prebeant, quod eciam collectores terragii reicere non presumant, et iterum quilibet post vrceum tenetur dare octo denarios et non plus, et quantumcunque quis tenetur expedire de terragio debet supraddere diaos denarios et non plus*“. Citované podľa: *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. VI. 1353–1357*. NAGY, ed. Budapest 1891, č. 95, s. 150-2. Listina z 18. XII. 1353 sa zachovala v rámci hodnoverného odpisu Bratislavskej kapituly. Originál: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Országos Levéltár, Diplomatikai levéltár (DL) č. 4402: 2. XI. 1424. Preklad BREZOVÁKOVÁ, LUKAČKA, SEDLÁK et al. *Pod vládou anjouovských kráľov. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV*. Bratislava 2002, č. 66, s. 200-201.

33 Jeden okov predstavoval približne 67 – 68 l. HÚŠČAVA. *Polnohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava 1972, s. 118.

34 BÍLÝ. *Modranský horenský rád v kontextu organizace a práva stredoevropských vinohradníckých hor*. (1. časť). In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, 2008 [online], roč.1, s. 33, 35.

vínnej hory bol odvodený aj názov naturálnej alebo peňažnej dávky súvisiacej s vinohradníckym právom s rovnomeným názvom. Na dodržiavanie vinohradníckeho práva (*ius montanum*, *Bergrecht*) a poriadku (*Bergordnung*) dozeral vinohradnícky majster (*Bergmeister*). Vinohradnícke štatúty regulovali vzťahy medzi vinohradníkmi s cieľom ochrany a údržby pozemku a úrody, ale aj vzťahy k regulátorovi Bergmeistrovi, ktorý dohliadal na poriadok vo vinohradoch a riešil vzniknuté spory priamo v teréne. Prvé zbierky vinohradníckych štatútov sa zachovali až zo 16. storočia. K najstarším z územia Uhorska patrí Bratislavský vinohradnícky poriadok (1570),³⁵ ktorý doslovne prevzalo mesto Modra i ostatné vinohradnícke mestá, mestečká či obce západného Slovenska (Pezinok, Svätý Jur, Častá, Cajla).³⁶ Unikátnym je tiež poriadok pre vincúrov, kopáčov a iných ľudí pracujúcich vo vinohradoch, ktorý sa zachoval v Archíve mesta Bratislavy (1534).³⁷ Vlastné vinohradnícke štatúty však vydávali už od 14. storočia aj dalmátske mestá.³⁸ Vinohradnícke právo sa k nám šírilo z územia Dolného Rakúska (Falkenstein) aj cez Moravu.³⁹

Počiatky vinohradníckeho práva sú z obdobia stredoveku zaznamenané predovšetkým v rámci mestských právnych zbierok, pomedzi ktorými vyniká najmä právna kniha miest Budín⁴⁰ a Bratislava⁴¹ či Kódex tavernického práva.⁴²

-
- 35 Vermerct der Bergordnung so aus der kuniglichen Freystadt Preßburg, 15. Februar 1576. Archív mesta Bratislava, Bratislavské cechy a cechy Bratislavského Podhradia, Ce 387. Popis dokumentu pozri HRIVŇÁK et al. *Víno v prameňoch. Dokumenty k dejinám malokarpatského vinohradníctva*. Bratislava 2018, s. 44-45.
- 36 BÍLÝ. Modranský horenský rád, s. 35. FRANKO. Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti. In *Studia Historica Tyrnaviensia IX – X*, 2010, s. 118-119.
- 37 Ordnung der Weinzierl Hawer und ander Weingartleut. Prepis pozri BAĎURÍK. *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava 1990, príloha č. 3, s. 246-255.
- 38 POŠVÁR. Ustanovení o víně a vinicích dalmatských měst. In *Slovanské historické štúdie*, 1960, roč. 3, s. 83.
- 39 BÍLÝ, Modranský horenský rád, s. 33.
- 40 MICHNAY a LICHNER. Ofner Stadtrecht. Presburg, 1864. Porovnaj mladšia edícia MOLLAY, ed. *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Weimar 1959.
- 41 Vinohradníctva sa týkajú ustanovenia Bratislavskej právnej knihy s názvom *Perigmaister* (články 125-130) a Weinkosten (článok 131); ustanovenia sa zaoberajú ďalej prevážaním, predajom a čapovaním vína (články č. 94, 95, 103-104 403-404.). Rôzne poplatky upravujú články č. 99-102, s. 403, čl. č. 106-119, s. 404. Vinohradov sa týkajú aj niektoré články záväzkového práva o pravidlách predaja, kúpy a dedenia majetku – domu a vinohradu (články č. 72, 78-81). Právna kniha uvádza aj prísahu vinohradníckeho majstra pri nástupe do funkcie. (Perigmaister aid, článok 168). , *Pozsonyi város joga*, čl. č. 72, s. 393; čl. č. 78-81, s. 398-399; čl. č. 94, 95, 103-104, s. 403-404; čl. č. 125-131, s. 407-408; čl. č. 168, s. 417.
- 42 *Codex authenticus Ivris Tavernicalis*. KOVACHICH, ed. Budae 1803. Nemecké vydanie: *Text kódexu tavernického práva* (rkp. G2). In MERTANOVÁ, ed. *Ius Tavernicale*. Bratislava 1985, s. 155-215.

Mestské právo upravovalo realitu bežných denných susedských sporov či už v chotárných vinohradoch alebo priamo v meste. Tie sú predmetom ustanovení druhej knihy tavernického práva, ktorá upravuje vecné právo, prináša ustanovenia nadobúdania vlastníctva, predpisy stavebných úprav v meste i extraviláne a rôzne úpravy súkromno-právnych susedských sporov. Tavernické právo, ktoré vychádzalo predovšetkým z budínskeho práva, pričom niektoré ustanovenia sú príbuzné aj právu mesta Bratislavy, sa však v porovnaní so svojimi predchodcami vyznačuje systematickejším prístupom. Prejavuje sa to nielen v členení jednotlivých článkov, ale aj pokusom o systematické zaznamenanie obyčajového práva miest a predovšetkým jeho unifikáciu.⁴³

Jedným z najdôležitejších vlastníckych práv pre stredovekého vinohradníka, na ktorom si mestské právo zakladalo, bolo prísne stráženie hraníc pozemku vinohradu. Svedčí o tom minuciózny prístup práva k riešeniu každodenných prípadov zo života susedských sporov. Tavernické právo napríklad v článku č. 33 upravovalo posunutie hraničnej medze vinohradu, k čomu dochádzalo v praxi obrábania vinohradov zrejme často.

„Item, ak niekto hranice svojho vinohradu, ktoré sú vymedzené vztýčením kameňa alebo nejakým iným spôsobom; a ak ktokoľvek zo susedov by medzník zvrhol alebo umiestnil na nesprávne miesto z dôvodu rozšírenia svojho vinohradu, vtedy majú aspoň dvaja určení prisazní vykonať obhliadku. Po tejto obhliadke, má žalovaný alebo dlžník zaplatiť tri marky richtárovi a poškodenému rovnako tie isté tri marky; a medzi má presunúť a vztýčiť na pôvodné miesto.“⁴⁴

Narušenie hraníc upravovala aj Bratislavská právna kniha (článok č. 125). Mestské právo myslelo aj na stav a poškodenia v dôsledku vyčiniť prírodných živlov vo vinohrade. Podrobne a súladne s bratislavským právom sa takýmto prípadom venovalo aj tavernické právo. Článok o porušení hranice medzi vinohradmi pre zosuv pôdy hovorí:

„Item, ak má niekto vinohrad ležiaci na vrchu akéhokoľvek kopca, (pri zosune/náklone) tohože vinohradu smerom dolu, ak by mal niekto (vi-

43 MERTANOVÁ. *Ius Tavernicale*. Bratislava 1985, s. 43, 45.

44 Capvt XXXIII. De Meta. *„Item: si quis metas ipsius vineae, que fuerint per erectionem lapidis, seu aliter quoquomodo erecte, et si quispiam vicinorum hoc euerterit, aut ratione ampliationis suae vineae ad malum locum eandem metam posuerit; tunc certi Iurati adminus duo ad conspiciendum ire debent, quibus inspectis reus seu rea persona Iudici in tribus marcis conuincetur, et laeso similiter, atque ipsam metam de tali loco semotam in pristino loco erigere tenebitur.“* Codex authenticvs Ivris Tavernicalis, KOVACHICH, ed., s. 125. Porovnaj: *Von der Straff derer, so die Endzeichen irgendt einer Possesio umbkeren. Text kódexu tavernického práva* (rkp. G2), MERTANOVÁ, ed., s. 172.

nohrad) nižšie a pôda vyššie položeného vinohradu ostane neobrobená, takže viniče/podpníky vyššie položeného vinohradu sa nakláňajú k nižšie (položenej susednej) vinici kvôli zosuvu pôdy, v takom prípade majú podľa predpísaného spôsobu prísazní vykonať obhliadku; a zodpovedný za škodu bude dlžný nápravu (stavu) a potom má dať richtároviaj poškodenej strane, obom osobitne po 3 marky ako odškodné.“⁴⁵

Bežným typom predelenia vinohradov boli priekopy tzv. *Rain*, ktoré sa spomínajú aj v Právnej knihe mesta Bratislavy.⁴⁶ Neraz slúžili aj na ochranu pred zatúlaným dobytkom.⁴⁷ Uprostred priekopy viedol chodník pre vinohradníkov. České právne pramene dokladajú, že aj tieto priekopy a ich užívanie boli predmetom častých susedských sporov, preto bolo stanovenie pravidiel nevyhnutné. Cesty a priekopy boli v spoločnom užívaní majiteľov vinohradov z oboch strán, pričom mali na starosti aj ich čistenie a údržbu. V prípade zosuvu pôdy si mali majitelia pôdu z priekopy rozdeliť rovným dielom.⁴⁸ Podľa malokarpatských vinohradníckych poriadkov udržiaval cestu medzi vinohradmi vinohradnícky majster, pričom majitelia protiahlých vinohradov mali na údržbu finančne prispievať.⁴⁹ Kopcovitý terén a jeho nesprávna úprava mohli spôsobiť škodu zaplavením susedného vinohradu dažďovou vodou, na čo sa rovnako myslelo v právnej úprave. Podľa tavernického práva, ak majiteľ vinohradu v kopci vybudoval odvodnenie – ryhu (žľab) svojho vinohradu od dažďovej vody takým spôsobom, že zaplavovalo vinohrad suseda a spôsobil by škodu, mal zaplatiť po tri marky tak richtárovi, ako aj poškodenému vinohradníkovi, pričom mal povinnosť takýto „prítok“ dažďovej vody v susedovom vinohrade odstrániť na vlastné náklady.⁵⁰

45 Capvt XXXIV. De destructione metae super vineam. „*Item: si quis habens vineam ad acumen cuiuscunque montis iacentem, in descensu veru eiusdem vineae, si quipiam vineam decliuus habuerit, atque terram superioris vineae ad suum profectum abstraxerit, ita vt vites vineae superioris, absque terra culta manserint ac vites illae ad vineam inferiorem propter defectum terrae declinauerint, tunc ipsi Iurati modo prescripto, ad conspiciendum accedant, et si suo modo conspexerint, extunc reus huiusmodi ruinam reformare tenebitur; insuper Iudici tres marcas et Parti laesaesimiliter totidem soluere tenebitur.*“ *Codex avthenticvs Ivris Tavernicalis*. KOVACHICH, ed., s. 126. Porovnaj: *Von dem Auszug der Erden von des Nachbars Weingadten in seinem Weingarten. Text kódexu tavernického práva* (rkp. G₂), MERTANOVÁ, ed., s. 175.

46 „*Wer der ist, der ainen nit recht arbett, oder ainen zw nahet kombt an dem rain, oder der ainen Stam auf ainen rain zu nahet schut.... Oder wer die weg vnnnd die runsen vnd lesestatt mit stain verschut, oder mit erden oder mit rebn...*“, *Pozsonyi város joga*, čl. č. 125, s. 407.

47 Vinohradnícky poriadok Uherského Brodu: „*jeden každý má na sv. Jiří přikopy vycuzovati a hrázie opravovati, aby dobytek do vinohradu nemohl jíti...*“ BÍLÝ, *Modranský horenský řád*, s. 39.

48 BÍLÝ, *Modranský horenský řád*, s. 39-40.

49 Tamže, 41.

50 Capvt XXXV. Dec meatu aque inter Vineas. „*Item: si quis vineas in montibus semitas pro*

Ide o ustanovenia typické pre úpravu susedských vzťahov (v dnešnom ponímaní ustanovenia občianskeho práva), ktoré upravovali každodenné spory vinohradníkov. Základom týchto ustanovení malo byť predchádzanie stavu, aby ten, kto mal výhodnejšiu polohu vinohradu, nespôsobil škodu svojmu susedovi. Riešenie takýchto sporov spočíva v náhrade škody poškodenému aj pokutou úradnej moci. Takmer vždy je podmienené aj odstránením poškodenia alebo jeho príčiny na vlastné náklady vinníka. Všetko sa deje pod dohľadom verejnej moci – richtára či prisažných (tavernícke právo) alebo špecifického funkcionára – vinohradníckeho majstra *Bergmeister* (*Bratislavská právna kniha*).⁵¹

Tavernícke právo ďalej riešilo aj prechod cez cudzí vinohrad počas oberačky. Ak by si niekto urobil „rozdvojenú cestu“ (skratku) cez susedov vinohrad, aby sa ľahšie dostal k miestu svojho prešu na víno; ak vznikne škoda na susednom vinohrade, ktorú spôsobia oberači, mal vinník zaplatiť škodu a navyše 1 fertón (¼ marky) richtárovi a druhú ¼ marky poškodenému vinohradníkovi susedného vinohradu.⁵² Tento článok dokladá existenciu práva prechodu cez cudzí pozemok. V neskorších obdobiach sa preň zaužíval názov služobnosti (*servitutes*, 1852). Išlo o vecné práva oprávňujúce na užívanie cudzej veci, napríklad pozemku (služobnosť chodníka, vozovej cesty, priehonu dobytky). Do mestského prostredia sa recipovali prostredníctvom rímskeho práva. Od 19. storočia spadali pod práva k cudzím veciam (*res in iura alia*).⁵³

Takéto oprávnenie vzniklo pravdepodobne z pravidla na základe dlhodobej susedskej praxe a nevyhnutnosti. Vo všeobecnosti sa tento inštitút mohol uplatňovať pri väčšine pozemkov, no v prípade vinohradov malo užívanie cudzej veci (vinohradu) svoje charakteristické špecifiká a muselo prihliadať na prax vinohradníckych prác, pri ktorých hrozil vznik škody tak pozemku, ako aj úrody. Za poškodenie veci sa považoval aj prechod cez čerstvo pokopaný vinohrad, ako to ukazuje ustanovenie novovekého vinohradníckeho štatútu Modry, ktorý vychádzal z Vinohradníckeho poriadku mesta Bratislavy z roku 1570.⁵⁴ Poškodzovanie

cursu aque pluuiialis, et ipsa fecerit ita quod ipsa aqua in vineas sui vicini meatum habuerit, atque suo vicino damnum euenerit, modo simili ipsa tres marcas iudici, atque alias tres personae laesae persoluere, nec non ipsum cursum aquae pluuiialis a vinea sui vicini suis propriis sumtibus remouere tenebitur.“ KOVACHICH, ed., s. 126-127. Porovnaj: *Von dem Abfluss des Rehgen wassers aus Nachbarn durh wissentliche gemachte Fussteige. Text kódexu taverníckeho práva* (rkp. G₂). In *Ius Tavernicale*. MERTANOVÁ, ed., s. 175.

51 Porovnaj článok Bratislavskej právnej knihy, *Pozsonyi város joga*, čl. č. 12, s. 407.

52 Capvt XXXVII. De semita ad locum vindemii. „Item: si quis vicinorum per vineas sui vicini incolli gatas semitas fecerit, vt ad locum sui turcularis propinquiorem possit habere accesum, extunc damnum per collectores illatum solvet, et fertonem (quartam partem unius marcae) iudici, et fertonem personae laesae solveretenebitur.“ *Codex avthenticvs Ivris Tavernicalis*, KOVACHICH, ed., s. 128.

53 LUBY. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava 2002, s. 414-415.

54 „Žiadnemu robotníkovi sa nepovoľuje chodiť po vodu cez čerstvo pokopaný vinohrad a ak to

cudzej veci (vinohradu) jeho neprávoplatným užívaním susedmi sa obvykle pokutovalo a bolo viazané aj povinnosťou odstrániť škodu.

Kurióznym ustanovením z oblasti užívania vinohradu je článok tavernického práva, ktorý dosvedčuje, že vinohradníci hĺbili vo vinohradoch jamy na odchyty divokej zvery. Jamy mohli spôsobiť úraz náhodne okoloidúcim alebo škodu, ak do nich prepadol domáci dobytok, ktorý sa voľne pohyboval na pozemkoch.

„Ak niekto okolo svojho vinohradu vykope jamy na chytenie divých zvierat a neurobil to s dostatočnou starostlivosťou, ak niekto zo susedov alebo ktorýkoľvek z ľudí spadne do tejto jamy, alebo (do nej zapadne) krava alebo kôň alebo iné zviera, ak (toto) zomrie, alebo si zlomí nohu; vtedy ten kto vykopal jamu, má zaplatiť rovnakú hodnotu v plnej výške a vyplniť jamu zeminou.“⁵⁵

Právna kniha mesta Bratislavy uvádza opačný prípad – ak zatúlaný dobytok spôsobil škodu vo vinohrade – má viničný majster vybrať pokutu. Tá sa odvíjala od každého odchyteného kusu dobytku, ktorý spôsobil škodu – majiteľ mal zaplatiť 12 denárov za každý kus škodného dobytku.⁵⁶ Toto ustanovenie prevzali aj novoveké vinohradnícke štatúty miest na západnom Slovensku (Bratislava, Modra, Pezinok). Pokuta v nich bola stanovená na 5 denárov za každé zviera, ktoré spôsobilo škodu, pričom mal byť odškodnený aj poškodený vinohradník.⁵⁷ Z novovekých vinohradníckych štatútov sa dozvedáme, že stráženie vinohradov mali na starosti hájníci, ktorí striehli na predchádzanie škôd spôsobených divokou zverou. Tá po odchyte zároveň slúžila ako zdroj príjmov z predaja. Hájníci si mali svoje stanovišťa stavať vedľa vinohradov (nie v nich) a mali povinnosť strážiť vinohrady vo dne aj v noci (povolená bola len hodinová návšteva mesta). Behom noci mali ležať vo svojich búdach a v prípade, ak by ich tam viničný

niektorý urobí, musí zaplatiť viničným majstrom pokutu 5 denárov za každý vinohrad, cez ktorý šiel.“ Citované podľa FRANKO. Sankcie vo viničných štatútoch malokarpatských vinohradníckych miest Modry a Pezinka. In GRÓFOVÁ a LUKAČKA eds. *Vinicola Carpathensis*. Bratislava 2011, s. 89.

- 55 Capvt XXXVI. De captione ferarum. „*Item: si quis foueas, ad capiendas feras circa vineam suam foderit, et non debita custodia praemunierit, si quis vicinorum, aut quispiam hominum in ipsam foueam ceciderit, atque bos vel equus, aut alia animalia in ipsam ceciderint si mortui fuerint, vel fractis crubibus laesi fuerint, tunc foueam fodens eorum valorem plenarie soluere, ac ipsam foueam cum terra de novo replere tenebitur.*“ *Codex authenticvs Ivris Tavernicalis*. KOVACHICH ed., s. 127. Porovnaj *Von der Straffe des gethanen Schadens durch die Grubenmacher wilde Thier zufangen. Text kódexu tavernického práva* (rkp. G₂). In *Ius Tavernicale*, MERTANOVÁ, ed., s. 173.
- 56 „*Item. Was Viech zu weingertn schaden thut und derr perigmayster das begreyff, sol man von yedem haupt XII d. nemen+ Vnd tuet es der hueter ein: so sol der perigmaister gebn VI. d.*“, *Pozsonyi város joga*, čl. 129, s. 407.
- 57 FRANKO, Sankcie vo viničných štatútoch, s. 90-91.

majster nenašiel, mohol ich pokutovať. Odchytenú zver aj vtáky odovzdávali viničnému majstrovi, ktorý ich predával. Z každej viničnej hory mali hájníci odvieť aspoň 20 vtákov, 2 jarabice a jedného zajaca.⁵⁸

Predmetom najvyššej právnej ochrany bola vínna réva a samotná úroda. Článok Bratislavskej právnej knihy prináša riešenie sporu o úrodu prevísajúcu do vinohradu suseda:

*„ak niekto zbadá vo svojom vinohrade prevísajúcu úrodu, je povinný dať tomu istému (pôvodnému) vinohradu tretiu časť ovocia a dve tretiny kmeňu (pôvodnému vinohradu), ak tak neurobí, môže ten komu patrí vinohrad vziať tyč a túto tyč zasadiť dolu ku kmeňu. Tak ako môže zahľbiť tyč/oporu, tak môže to, čo je medzi prevísajúcou úrodou odrezat' a zraziť. To isté môže urobiť každoročne s opätovne narastenou (úrodou) a plody nemá odobrať bez súhlasu a vedomia suseda“.*⁵⁹

V tomto ustanovení nejde už len o poškodenie cudzej veci (prevísajúcej úrody), ale fakticky sa neoprávnené odobratie takejto úrody prekrýva s krádežou. Obdoba ustanovení variovala aj v mladších ranonovovekých vinohradníckych štatútoch Modry a Pezinka, ktoré vychádzali z bratislavských vinohradníckych štatútov. Štatúty (posledná tretina 16. storočia) ukladali pokuty za krádež odrezkov vinnej révy (čl. č. 4), ale aj ovocia, štekov a štepov (čl. č. 6) a pokuta hrozila každému, kto ťhal a bral hrozno do klobúka alebo do nádob a chcel ho odniesť (čl. 12).⁶⁰

Vysoko cenené boli najmä výhonky vinnej révy alebo iných sadeníc, ako to ukazuje zákonný článok Kódexu tavernického práva. Dokladá to aj zaujímavý článok o krádeži sadeníc:

„Item, keď niekto najlepšie mladé podpníky viniča z vinohradov alebo zo záhrad za svitu mesiaca alebo akýmkoľvek inými spôsobmi (a) v ktoromkoľvek čase vytrhnutím s koreňom odobral a zasadil vo svojej záhrade alebo predal iným (ľuďom) za peniaze, taký, ak by bol odhalený, má byť odovzdaný do väzby; ak u neho (čo len) jednu samotnú rastlinu objavia, alebo ak sa to potvrdí svedectvom susedov alebo iných čestných dôvery-

58 Pezinský vinohradnícky poriadok, Bergbuch 1589 – 1713. Citované podľa FRANKO, Sankcie vo viničných štatútoch, s. 88.

59 *„Item Ist sach, das ainer ain panndt hot genagst einem weingarten, Vnd hot von erst ain vber han In sein weingertnn, so iste r dem selbn weingertn pflichtig yu gebn den Drittail der Frucht des Uberhans, vnd zwaytayl zum stam; vnd wil er des nit thuen, so mag der, der weingertn ist, nemen ain stangn und derselbige stangen setzen vntenn zu dem stam, und als wie die stangeudgelangn mag, so mag er die est vnder den Vberhanckh abhacken vnd abschlahn. Vnd das selbig mag er thun von Jar zu Jar wan die est herwider wachsn vnd die frucht sol er nit abnemen on seins nachparn willn vnd wissn.“*, Pozsonyi város joga, čl. č. 93, s. 402.

60 Citované podľa: FRANKO, Sankcie vo viničných štatútoch, s. 87-87.

*hodných mužov; každopádne, ak čo len jednu plodivú vetvičku rastliny v jeho záhrade zasadenu nájdú, taký má byť odvedený do stredu mesta a položiť ruku takého zločincina na klát mu ju odseknú, aby už sa nikdy (niečo) podobné neodvážil urobiť.*⁶¹

Ako upozornil Miroslav Lysý, tento článok je zaradený medzi trestnoprávne ustanovenia tavernického práva a je zaujímavý preto, lebo nerieši neoprávnené odobratie rastliny z cudzej pôdy a zasadenie na vlastný pozemok na základe vlastníckej žaloby alebo náhrady škody. Sú tu uplatnené znaky trestnoprávneho riešenia protiprávneho správania sa. Výpovedná je tu predovšetkým sankčná povaha tejto normy, ktorá nerieši problém odškodnením (alebo aj prípadnou materiálnou sankciou), ale zmrzačujúcim trestom pre delikventa.⁶²

Vo vinohradníckom práve nižšej úrovne – vo vinohradníckych štatútoch – sa telesné tresty spomínajú len ojedinele (napríklad palicovanie ako možnosť zameniť platbu pokuty za telesný trest).⁶³ V českom právnom prostredí tomu bolo inak – porušenie hranice medzi vinohradmi sa považovalo za narušenie vinohradníckeho mieru a patrilo k hrdelným zločinom. Napríklad nedovolené rozmnožovanie vínnej révy tzv. oblúkom (teda potápaním), alebo vyššie spomínané odrezanie vínnych sadeníc, bolo trestané uväznením do klady.⁶⁴

Mestské právo obsahuje aj ustanovenia vzťahujúce sa k susedským vzťahom vinohradníkov priamo v meste. Kurióznym je článok tavernického práva, ktorý v kapitole 42 upravuje zákaz podzemných stavieb pod domami susedov:

„Ak niekto urobil pivnicu vo svojom dome a snažil sa urobiť jamu na skladovanie vína, musí jamu vykopať (len) tým spôsobom, (že tak urobí) pod

61 *„Capvt CX. De sufficione plantarum. Item, si quis iuueniles arbores optimi fructus de vineis, seu ortis aliorum lucente luna, aut aliis quibuscunque viis, vel temporibus, radicitus euellendo, subtraxerit, et in suo orto plantauerit, aut aliis pecunia vendiderit, talis si deprehensus fuerit, captiuitati debet mancipari, si erga ipsum vinum solum palmitem repperint, aut si testimonio vicinorum, vel aliorum proborum virorum fidedignorum probari valuerit, imo si solum vnum palmitem huiusmodi fructiferae arboris in orto suo plantatum repperint, talis debet duci ad mediastrum ciuitatis, ponaturque manus talis criminatoris ad vnum truncum, et amputetur, ne de cetero similia facere audeat.“* Codex authenticvs Ivriv Tavernicalis. KOVACHICH, ed., s. 210. Preklad podľa: LYSÝ. Vzťah pozemkov a vecí s nimi spojenými na základe Žilinskej právnej knihy. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 3, s. 397.

62 LYSÝ, Vzťah pozemkov a vecí, s. 397.

63 KAHOUNOVÁ. Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru. In *Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 4, s. 610.

64 Vinohradnícky poriadok mesta Židlochovice: *„Wir rugen auch mer grub Stocke oder Pogen orter aufzug und von dem Votter abschneidet im zu frumen und dem Weingarten zum schaden er verkauffe si oder seczce si an ein stat, wirt er begriffen damit, so ist er des Halses verwalten und gehort auf den Rost.“* Citované podľa BÍLÝ, Modranský horenský řád, s. 40, 48.

*svojím domom a pozemkom a nech sa neopováži akokoľvek pracovať pod domami a pod dvorom svojich susedov.*⁶⁵

Dôvodom takéhoto ustanovenia bola nepochybne vyššia zastavanosť a hustota osídlenia mesta, v ktorej automaticky pramenilo aj množstvo susedských sporov, ktoré si vyžadovali právnu úpravu. Takýto podzemný objekt sa pokladal za narušenie susedovho pozemku. Z tohto článku jasne vyplýva, že vlastnícke právo k pôde smerovalo nielen k domu na ňom postavenom, ale aj pod tento dom či pozemok alebo nad ním (previsajúca úroda).

Záver

Z mestského práva stredovekého Uhorského kráľovstva je viditeľné, že spoločnosť si uvedomovala neblahé účinky požívania alkoholických nápojov. Tento fakt sa prejavoval nielen v požiadavke na striedmosť verejných funkcionárov, ale aj bežných účastníkov právnych vzťahov. Na strane druhej pramene dokladajú, že užívanie alkoholu bolo prirodzenou každodennou realitou všedného života a taktiež príčinou svárov, konfliktov, deliktov a zločinu. Zároveň išlo o nezanedbateľný príjem veľkej časti mestského obyvateľstva zaoberajúcou sa vinohradníctvom.

Na príklade daňových zoznamov v stredovekej Bratislave vidíme, akú významnú úlohu zastávalo vinohradníctvo v živote mešťanov. Podľa daňového súpisu z roku 1452/1453 platila daň za vinohrady prevažná časť obyvateľstva Bratislavy: 776 daňovníkov (57,7 %) z celkového počtu 1345 daňovníkov. Tento register uvádza aj 18 kopáčov viníc a 9 výčapníkov (*Leitgaber*). Daňové zoznamy uvádzajú množstvo zdaneného vína; množstvo vína, ktoré daňovník predal, vyčapoval alebo vyviezol.⁶⁶ Na význam vinohradníctva a obchodu s vínom poukazuje aj listina kráľa Žigmunda Luxemburského vydaná v roku 1418 pre bratislavských mešťanov. Panovník si všimol, že:

„všetko udržiavanie budov, práce a akékoľvek bremená, tak platenie poplatkov a daní, ako aj živobytie a odievanie mesta a mešťanov, hostí a obyvateľov nášho mesta Bratislavy ponajviac z úrody a výnosov viníc jestvujúcich na území tohože nášho mesta (pochádza), zdá sa že nemôže byť vhodnejšie inými spôsobmi naplnené“.

65 *„De cellario et eius fossa sequitur. Si quis cellarium faciens in sua domo foueam pro conseruatione vini facere niteretur, talis huius modi foueam sub sua domo, et possessione fodere debeat, neque audeat, sub domibus et curia suorum vicinorum huiusmodi laborare.“ Codex authenticvs Ivris Tavernicalis. KOVACHICH, ed., s. 130. Citované podľa: LYSÝ, Vzťah pozemkov a vecí, s. 396.*

66 ZÁTKOVÁ. *Daňový register mesta Bratislavy z rokov 1452 – 1453 a jeho formálny a obsahový rozbor*. Diplomová práca (rkp). Bratislava 1991/92, s. 16-17.

Panovník touto listinou zakázal dovoz rakúskych vín do mesta bez súhlasu richtára a mestskej rady.⁶⁷

Výlučnosť a význam vína a vinohradníctva v uhorských mestách sa prirodzene odrážala aj v mestskom práve, ktoré muselo prirodzene reagovať tak na vzniknuté spory, ako aj na menej závažné delikty či zločiny. Reagovalo však aj teóriou triezvosti/ miernosti pri rozhodovaní súdu. Len postupne sa do práva vnášalo právne vedomie úmyselného/neúmyselného konania pod vplyvom alkoholu.

O autorovi / About the author

Mgr. Žofia Lysá, PhD.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19, P. O. Box 198, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: histlysa@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0003-1321-0448>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=42961999900>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1863513>

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of references and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archivessources

Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy, zbierka listín.

Magyar népmzeti leveltár (MNL), Országos Levéltár, Diplomatikai leveltár (DL)

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

BARTL, Július; DVOŘÁKOVÁ, Daniela a LUKAČKA, Ján et al. *Prvý cisár na uhorskom tróne.*

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Bratislava: Literárne a informačné centrum, 2001.

67 „*Quod nos diligenti consideratione animadvertentes, quod cum omnis sustentio aedificiorum, laborum et quorumlibet onerum, tam solutionis taxarum et collectarum, quam victus et amicus Civitatis ac civium, hospitem et populorum civitatis nostrae Posoniensis, maxime de fructibus et proventibus viearum in territorio ejusdem nostrae civitatis existentium, non commodius per alias vias expediri posse videatur, quod...*“ Citované podľa: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X.* FEJÉR, ed. Budae 1844, č. 3, s. 87-88. Originál Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy, listiny č. 883: 6. III. 1418.

- BREZOVÁKOVÁ, Blanka; LUKAČKA, Ján a SEDLÁK, Vincent et al. *Pod vládou anjouovských kráľov. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV*. Bratislava: Literárne a informačné centrum, 2002.
- Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. VI. 1353–1357*. NAGY, Imrich, ed. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1891, n. 95, p. 150-2.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. X*. FEJÉR, Georgius, ed. Budae: Typ. Universitatis, 1824.
- Codex authenticus Ivris Tavernicalis*. KOVACHICH, Martinus Georgius, ed. Budae: Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1803.
- FLODR, Miroslav. *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*. Brno: Nakladatelství Blok v Brně pro Archiv města Brna, 1990.
- KIRÁLY, János. *Poszony város joga a középkorban*. Budapest: A Magyar Tud. Akadémia kiadása, 1894.
- Kodex der Stadt- und Berg-Rechtes von Schemnitz. Kódex mestského a banského práva Banskej Štiavnice*. VOZÁR, Jozef, ed. Košice: Banská agentúra, 2002.
- MICHNAY, Andreas a LICHNER, Paul, eds. *Ofner Stadtrecht*. Presburg: Druck und Verlag von Carl Friedrich Wigard, 1864.
- MOLLAY, Karl, ed. *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Weimar: Hermann Bohlaus Nachfolger Budapest, 1959.
- Monumenta Hungariae Juridico-Historica. Corpus Statutorum, Tom. IV. Pars 2: Statuta et articuli municipiorum Hungariae cis Danubianorum*. KOLOSVÁRY, Sándor a ÓVÁRI, Kelemen, eds. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890.
- Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajinské právo v Žilinskej knihe*. PAPONOVÁ, Mária, ed. Bratislava: Eurokódex, 2014.
- Text kódexu tavernického práva (rkp. G₂). In MERTANOVÁ, Štefánia, ed. *Ius Tavernicale*. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985, s. 155-215.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BAĐURÍK, Jozef. *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1990.
- FLODR, Miroslav. *Brnenské mestské právo: Zakladateľské obdobie (– 1359)*. Brno: Maticie Moravská, 2001.
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- HRIVŇÁK, Štefan et al. *Víno v prameňoch. Dokumenty k dejinám malokarpatského vinohradníctva*. Bratislava: Marenčin PT, spol. s. r. o., 2018.
- HÚŠČAVA, Alexander. *Pol'nohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998.
- LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, 2002.
- MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius Tavernicale*. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985.
- PAPÁČ, Richard. *Maleficiz. Ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí*. Porad: HistoricKE, 2019.
- SEGEŠ, Vladimír. *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Bratislava: Perfekt, 2005.

- SZEGHYOVÁ, Blanka. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava: VEDA, 2016.
- ŠTEFÁNIK, Martin. *Bratislavská kniha hrdelných rozsudkov z rokov 1435 – 1519*. Diplomová práca. Bratislava 1997.
- ZATKOVÁ, Jarmila. *Daňový register mesta Bratislavy z rokov 1452 – 1453 a jeho formálny a obsahový rozbor*. Diplomová práca (rkp). Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1991/92.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- BAĎURÍK, Jozef. Z dejín malokarpatského vinárstva a vinohradníctva. In *Vino Malých Karpát*. Bratislava: Vydavateľstvo PT, 2005, s. 32-60.
- BARTL, Július. Nepokoje v Bratislave v dobe richtára Ulricha Rauchenwartera na začiatku 15. storočia. In *Historické štúdie*, 2016, roč. 50, s. 11-20.
- BÍLÝ, Jiří. Modranský horenský rád v kontextu organizace a práva stredoevropských vinohradníckych hor. (1. časť). In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, 2008 [online], roč.1, s. 33-54. Dostupné na: <https://www.paneurouni.com/wp-content/uploads/2017/03/2008-1_notitiae_vnutro.pdf>
- FRANKO, Michal. Sankcie vo viničných štatútoch malokarpatských vinohradníckych miest Modry a Pezinka. In GRÓFOVÁ Mária a LUKAČKA Ján, eds. *Vinicola Carpathensis (k 65. narodeninám univ. Prof. PhDr. Jozefa Baďurika, CSc.)*. Bratislava: Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2011, s. 82-96.
- FRANKO, Michal. Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti. In *Studia Historica Tyrnaviensia IX – X*, 2010, s. 110-121.
- KAHOUNOVÁ, Ema. Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru. In *Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 4, s. 611-612.
- KLUKNAVSKÁ, Andrea a GÁBRIŠ, Tomáš. Mestské právo ako dynamický prvok vývoja práva v Uhorsku. In MALÝ, Karel a ŠOUŠA, Jiří jr., eds. *Městské právo ve střední Evropě*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013, s. 266.
- LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj mestského práva na Slovensku. In *Sborník FFUK Historica*, 1959, roč. 10, s. 65-114.
- LYSÝ, Miroslav. Vzťah pozemkov a vecí s nimi spojenými na základe Žilinskej právnej knihy. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 3, s. 385-402.
- LYSÝ, Miroslav. Na ceste za zločinom v dejinách mojmirovskej Moravy a arpádovského Uhorska. In *Forum Historiae*, 2022 [online], roč. 16, č. 2, s. 8-20. Dostupné na: <<https://forumhistoriae.sk/sites/default/files/forhist.2022.16.2.2.pdf>> DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2022.16.2.2>
- POŠVÁR, Jaroslav. Ustanovení o víně a vinicích dalmatských měst. In *Slovanské historické štúdie*, 1960, roč. 3, s. 83-123.
- ŠTEFÁNIK, Martin. Kriminalität im mittelalterlichen Preßburg. Aechtbuch: Das erste mittelalterliche Gerichtsbuch der Stadt Bratislava-Preßburg aus den Jahren 1435–1519. In *Wiener Geschichtsblätter*, 2010, roč. 65, č. 1, s. 47-60.
- TURCSÁNY, Juraj. Vinohradnícke právo a vinohradnícke poriadok. In *Slovenská archivistika*, 1988, roč. 23, č. 1, s. 111-120.